

Helena Dąbkowska

Informacja o zbiorach w sekcji dokumentów życia społecznego w Bibliotece Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
Biblioteka 9, 151-163

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

III. INFORMACJA O ZBIORACH WŁASNYCH BIBLIOTEKI UAM

Helena Dąb k o w s k a

INFORMACJA O ZBIORACH W SEKCJI DOKUMENTÓW ŻYCIA SPOŁECZNEGO W BIBLIOTECE GŁÓWNEJ UNIWERSYTETU im. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Pojęcie dokumenty życia społecznego w odniesieniu do druków okolicznościowych nie jest jeszcze całkowicie wykrystalizowane i podlega dyskusjom. W Polsce termin dokumenty życia społecznego był użyty w dwudziestoleciu międzywojennym¹. Podręczny słownik bibliotekarza podaje następującą definicję²: "Dokumenty życia społecznego są to wydawnictwa dotyczące życia lub działalności związku, partii, stowarzyszeń, instytucji, zwykle nie przeznaczone do handlu księgarskiego". W tej samej płaszczyźnie, aczkolwiek w nieco rozszerzonych ramach, rozpatruje to zagadnienie Edward Chełstowski³. Twierdzi on, że za takim określeniem tych wydawnictw przemawiają: nieściskość dotychczasowej terminologii, zwrócenie uwagi nie na formę, lecz na treść wydawnictw odnoszących się do życia społecznego, ich cel czyli informacja, wartość praktyczna, użytkowa doraźna oraz forma wydawnicza, odmienna od zwykle używanej, jak również sposób rozprowadzania tych druków.

Sądzę, że za przyjęciem nazwy dokumenty życia społecznego przemawia głównie ich treść, ponieważ są to wydawnictwa odnoszące się do życia społecznego, wydane w celach informacyjnych, propagandowych, szkoleniowych, w celu urządzania wystaw, reklamowych, o praktycznej wartości użytkowej, przeznaczone przeważnie dla określonej grupy społecznej, najczęściej nie przeznaczone do handlu księgarskiego, spotykane często w formie wydawniczej odmiennej niż zwykle. Cechuje je często krótkotrwała aktualność, wąski krąg zainteresowanych, wąska tematyka, ale stanowią zawsze źródło historyczne dla pewnych faktów czy wydarzeń.

Brak nam dotychczas zdecydowanej i wyczerpującej definicji dokumentów życia społecznego. Praca Liliany Cyber-towiczowej⁴ wskazuje, że: "do dokumentów życia społecznego zaliczamy wszelkiego rodzaju druki, które powstały z praktyki życia politycznego i gospodarczego, nie zarejestrowane w bieżącej bibliografii narodowej, druki o charakterze okolicznościowym, szybko przemijającej wartości użytkowej". Są to więc: różnego rodzaju gazetki zakładowe, jednodniówki, statuty, informatory, kalendarze, katalogi wystaw, projekty programów szkolnych, regulaminy, okólniki, plany prac, druki dotyczące współzawodnictwa pracy, druki urzędowe zawierające przepisy o charakterze normatywnym lub urzędową sprawozdawczość, patenty, opisy wniosków racjonalizatorskich, usprawnień i udoskonaleń, normy państwowe, resortowe i zakładowe, katalogi wyrobów przemysłu, cenniki, prospekty, publikacje reklamowe, ma-

teriały z konferencji i zjazdów, a wreszcie najcenniejsze może wszelkiego rodzaju druki ulotne o charakterze społeczno-politycznym. Ponieważ wykaz ten został wykonany kilka lat temu, można by dziś uzupełnić go pewnymi pozycjami. Przede wszystkim trzeba tu zaliczyć programy i afisze imprez kulturalnych Wielkopolski i Poznania, a także spotkań sportowych z wyżej wymienionego terenu oraz ważniejszych ogólnopolskich i międzynarodowych⁵. Spis ten można by również wzbogacić o afisze filmowe, prospekty turystyczne, zaproszenia na różne zjazdy naukowe, odczyty, jubileusze, druki związane z życiem szkół wyższych Poznania. Zresztą ramy takiego schematu muszą być ruchome ze względu na coraz obfitszą i różnorodniejszą produkcję wydawniczą.

Opracowaniem dokumentów życia społecznego zajęli się najwcześniej, bo już w końcu XIX stulecia, Włosi. Oni pierwsi stworzyli schemat do opracowania tego typu materiałów⁶.

Pierwsza połowa naszego stulecia była okresem, w którym czyniono próby opracowania metod, które pozwoliłyby zająć się materiałem nazywanym dokumentami życia społecznego. Dużo uwagi temu zagadnieniu poświęcili bibliotekarze Związku Radzieckiego, którzy zaczęli stosować różne metody opracowania, grupując zebrany materiał w różne zespoły tematyczne⁷. Radzieckie przepisy katalogowe zaczęły już w latach 50-tych stosować opracowanie grupowe, według własnych wytycznych⁸. Niemcy, zastanawiając się nad sposobami opracowania dokumentów życia społecznego, kładli szczególnie duży nacisk na selekcję zebranego materiału⁹. W Polsce w latach 1919-1939, zaczęła gromadzić je i opracowywać Biblio-

teka Narodowa, ale były to głównie materiały cenniejsze, dotyczące powstań i rewolucji¹⁰. Dopiero krótko przed wybuchem drugiej wojny światowej zaczęto u nas poszerzać zakres druków podlegających opracowaniu zbiorowemu. W tym okresie zaczęła się częściej pojawiać nazwa dokumenty życia społecznego, której po raz pierwszy użył Franciszek Bujak¹¹. Określenia tego używał wówczas Edward Assbury w opracowaniu kolejowych wydawnictw taryfowych¹². On również przedstawił wytyczne, którymi kierował się przy wyżej wspomnianej pracy.

W Polsce do tej pory sprawa opracowania dokumentów życia społecznego pozostaje wciąż otwarta. Brak instrukcji wyznaczającej opracowanie materiałów tego typu powoduje pewne różnice w poszczególnych bibliotekach. Wszelkie próby wzorowane na metodach Biblioteki Narodowej wykazują indywidualne odchylenia w zależności od regionu i posiadanego materiału. Sądzę, że ustalenie jednolitych metod opracowania dokumentów życia społecznego jest wciąż jeszcze sprawą przyszłości i wiele mogłoby tu pomóc zwołanie specjalnej konferencji bibliotekarzy zainteresowanych tym zagadnieniem, na której odbyłaby się wymiana doświadczeń i dyskusja nad ustaleniem kryteriów dotyczących katalogowania i klasyfikacji.

Potrzeba tworzenia Oddziałów Dokumentów Życia Społecznego w Bibliotekach Naukowych uwarunkowana jest wieloma względami. W zakresie materiału bieżącego ma cel dokumentacyjny poprzez grupowanie druków w zespołach, mogących stanowić źródło dokumentacyjne dla określonej dziedziny

życia. Zespoły pomagają ponadto w śledzeniu kompletności zasobów i są pomocą w ich użytkowaniu, ułatwiając badaczom dotarcie do interesującego ich zagadnienia.

Cel dokumentacyjny tej placówki nabiera szczególnego znaczenia w obliczu rozwoju ruchu dokumentacyjnego w ogóle, dla którego druki ulotne stanowią niejednokrotnie cenny materiał źródłowy¹³. Ponadto opracowanie zespołowe stanowi poważną oszczędność czasu pracy oraz odciąża w znacznym stopniu katalog główny. Niewątpliwie dużym osiągnięciem jest fakt, że dzięki utworzeniu Sekcji Dokumentów Życia Społecznego wiele cennych druków zostaje w bibliotece. Poprzednio materiały te, nie zostałyby ujęte w zbiory ze względu na ich formę wydawniczą i krótkotrwałą aktualność. Te same jednak dokumenty z biegiem lat nabiorą wagi cennego historycznego źródła. Druki retrospektywne, które znajdują się w zbiorach dużych bibliotek naukowych są często skatalogowane pod zbyt ogólnikowymi tytułami i opracowanie ich przy pomocy kartotek Sekcji Dokumentów Życia Społecznego w sposób bardziej przejrzysty jest na pewno celowe. Ponadto działy takie mogą prowadzić wymianę dubletów cenniejszych dokumentów między sobą oraz na terenie własnego miasta z placówkami pokrewnymi (muzea, archiwa).

Sekcja Dokumentów Życia Społecznego mieszcząca się w obrębie zbiorów specjalnych Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jest komórką stosunkowo młodą. Utworzona została 15 VIII 1964 roku. Rozwój tej placówki poszedł w dwóch kierunkach. Z jednej stro-

ny należało zająć się olbrzymią produkcją wydawniczą: dokumentów współczesnych napływających do naszej biblioteki drogą egzemplarza obowiązkowego lub w formie darów, z drugiej natomiast drukami ulotnymi przed rokiem 1945.

Zalążkiem nowo powstałej Sekcji stały się zbiory dokumentów współczesnych, przechowywane już od kilku lat w magazynie głównym. Selekcją i opracowaniem tych zbiorów zajęła się kierowniczka nowo powstałej placówki. Niestety nie zachowały się dokumenty życia społecznego z pierwszych lat powojennych na skutek braku istnienia komórki, która zajęłaby się ich opracowaniem. Z 1945 r. zachował się jedynie komplet druków dotyczących Organizacji Narodów Zjednoczonych. Nieliczne druki sprzed roku 1945 pochodziły częściowo z kupna, darów lub zbiorów zabezpieczonych. Po opracowaniu istniejących zbiorów przy pomocy schematów klasyfikacyjnych, których pierwowzorem stały się schematy Biblioteki Narodowej, oraz katalogów specjalistycznych, jak: katalog druków ulotnych z lat 1890-1945, zespołów tematycznych druków ulotnych wydanych po roku 1945, katalog wystaw, wydawnictw ciągłych, statutów, jednodniówek, indeksu osób, miejscowości, krajów, Sekcja podjęła jeszcze jedno zadanie. Było to przekatalogowanie pewnych dokumentów życia społecznego z katalogu głównego, znajdujących się tam pod zbyt ogólnikowymi tytułami i stąd mało dostępnych dla badaczy. Wyniki tej akcji dały dobre rezultaty. Szereg cennych dokumentów w prosty, ale przejrzysty sposób skatalogowano w Sekcji i niektóre z nich udostępniono. Mniej wartościowe dokumenty po dokładnym opracowaniu wróciły do magazynu.

Obecnie gromadzenie zbiorów w Sekcji przebiega podobnie. Większość dokumentów współczesnych dostarczana jest jako egzemplarz obowiązkowy. Czasem trafiają się nieliczne dary. Druki retrospektywne gromadzi się poprzez wydobywanie ich z katalogu głównego, ze zbiorów zabezpieczonych oraz drogą kupna lub wymiany. Kupno jest rzeczą dość trudną z uwagi na to, że rzadko materiał tego typu pojawia się w antykwiariatach i stąd konieczność poszukiwania go u prywatnych zbieraczy. Profil gromadzenia dokumentów życia społecznego w naszej bibliotece wyznaczony jest regionem Wielkopolski i miasta Poznania, aczkolwiek pewne druki o charakterze ogólnopolskim znajdują tu swoje miejsce. Gromadzenie druków o charakterze ogólnopolskim ma uzasadnienie w tym, że są to często materiały potrzebne przy urządzaniu wystaw, w szkoleniu partyjnym czy przy pisaniu prac magisterskich i doktorskich¹⁴.

Druki współczesne zawierają wiele ciekawych pozycji. Na uwagę zasługują tu szczególnie broszurki i afisze o charakterze społeczno-politycznym, dotyczące zarówno polityki wewnętrznej jak i międzynarodowej, wydawane z okazji zjazdów partyjnych lub w celach szkolenia partyjnego. Interesującym dokumentem są ulotki wydawane z racji różnych wydarzeń politycznych. Ważną pozycję stanowią sprawozdania z działalności Miejskiej Rady Narodowej w Poznaniu, które niestety nie są kompletne. Wiele druków związanych jest z działalnością organizacji młodzieżowych (ZMS, ZMW, ZHP) i społecznych (PCK, TPD, LPŻ, TSM). W zakresie zagadnień gospodarczych dużo jest materiałów omawiających bieżące plany

gospodarcze, spółdzielczość, finanse, wymianę gospodarczą z innymi państwami, budownictwo, przemysł ciężki i lekki, rzemiosło, transport. Szkół wyższych dotyczą informatory poszczególnych uczelni, różne pisma ulotne wydawane z okazji zjazdów naukowych. Znalazły tu swoje miejsce także druki wydawane z okazji uroczystości absolutoryjnych na poznańskich uczelniach oraz druki dotyczące działalności ZSP, AZS. Znaczną wartość posiadają katalogi różnych wydawnictw i instytucji, stanowiące często rodzaj bibliografii adnotowanej. Interesującym dokumentem są zaproszenia na imprezy naukowe i kulturalne oraz druki wydawane z okazji różnych rocznic (1-Maja, Powstania Wielkopolskiego, Rewolucji Październikowej, XXV lat Polski Ludowej). Piękne zbiory stanowią plakaty i afisze filmowe i teatralne, które przedstawiają często dużą wartość artystyczną. Z ciekawszych druków współczesnych zasługuje również na uwagę zbiór pięknie wydanych graficznie dramatów Szekspira w kilku językach. Dla badaczy kostiumologii cennym materiałem za kilkadziesiąt lat staną się niewątpliwie żurnale mody polskiej i wzornictwo obuwia. Amatorów turystyki zainteresować mogą informatory turystyczne bogato ilustrowane. Duży dział stanowią katalogi wystaw artystycznych. Nie można też pominąć milczeniem szeregu gazet zakładowych i jednodniówek, które są cennym materiałem ilustrującym życie i pracę poszczególnych zakładów. Liczne broszurki i prospekty dotyczą lecznictwa otwartego i zamkniętego. Dużo jest druków związanych z działalnością Lekarskich Towarzystw Naukowych (zaproszenia na zjaz-

dy poszczególnych specjalności). Wymienione wyżej grupy współczesnych druków ulotnych gromadzonych w Sekcji stanowią tylko część całego wachlarza tego typu zbiorów i zostały podane tu przykładowo.

Dokumenty życia społecznego z lat od około 1750-1945, stanowią u nas skromne liczbowo zasoby. Do najbardziej wartościowych zaliczyć należy druki polityczno-społeczne. Posiadamy dokumenty dotyczące: Konfederacji Targowickiej, II rozbioru Polski, Insurekcji Kościuszkowskiej. Kilka druków pochodzi z okresu napoleońskiego i Księstwa Warszawskiego. Zbiór ulotek i wycinków z gazet ilustruje Okres Wiosny Ludów. W tej grupie znajduje się cenny dokument wydany w Rzeczypospolitej Krakowskiej w 1946 roku. Materiały do historii Powstania Styczniowego obejmują kilka cennych ulotek wydanych w Wielkopolsce (Odezwa do Wielkopolan, aby gromadzili środki i zasoby do podjęcia stanowczej walki...), kilka druków ulotnych dotyczących całego kraju oraz zbiory wycinków z gazet z tego okresu. Do historii I wojny światowej posiadamy parę druków ulotnych wydawanych przez różne organizacje społeczno-polityczne. Dotyczą one prób utworzenia wojska polskiego celem odzyskania niepodległości. Z tego okresu jest również kilka ulotek wydanych w Paryżu, wyznaczających rolę Polski i jej miejsce w świecie po odzyskaniu niepodległości.

Z lat dwudziestych mamy zbiór wycinków z gazet dotyczących przewrotu majowego Piłsudskiego oraz kilka ulotek antykomunistycznych, zwróconych głównie do ludności wiejskiej. Lata trzydzieste reprezentowane są przez druki

ulotne różnych partii politycznych: Pismo ulotne Komitetu Dzielnicowego BBWR, Odezwa Komitetu Polskiej Partii Socjalistycznej, Pismo ulotne Wydziału Propagandy Obozu Narodowo-Radykalnego, Odezwa Stronnictwa Narodowego, Ulotka Niezależnej Socjalistycznej Partii Pracy. Z działalności Komunistycznej Partii Polskiej mamy fotokopie dokumentów oraz pewną liczbę druków skserografowanych. Z lat trzydziestych jest w naszych zbiorach kilka druków ulotnych dotyczących strajków i bezrobocia w Poznaniu.

Do wartościowych zbiorów druków ulotnych trzeba zaliczyć ulotki związane z życiem akademickim na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1936-1939. Są to: informacje o zebraniach, zjazdach, wycieczkach organizacji studenckich, ulotki wyborcze propagandowe poszczególnych stronnictw i oświatów politycznych. Jest to materiał tym bardziej cenny, że obchodzimy obecnie 50-lecie naszego Uniwersytetu.

Z okresu drugiej wojny światowej mamy zbiór wycinków z gazet odnoszących się do działalności gauleitera Artura Greisera. Są to obwieszczenia w języku polskim i niemieckim, dotyczące pierwszych egzekucji na terenie Wielkopolski we wrześniu i październiku 1939 roku. Posiadamy też kalendarz z 1943 r. z portretami i podpisami wyższych funkcjonariuszy gestapowskich z Arturem Greiserem na czele. W naszym posiadaniu są również ulotki wydane na terenie Poznania i Wielkopolski w roku 1944 podpisane przez Artura Greisera, mające podtrzymywać na duchu Niemców w momencie upadku III Rzeszy. Osobną grupę dokumentów ulotnych z okresu okupacji stanowią materiały wydane przez

Niemców dla Polaków z Generalnej Guberni. Są to pisemka skierowane przeciw Związkowi Radzieckiemu, antykomunistyczne. Kilka druków ulotnych jest z okresu wyzwolenia Poznania w lutym 1945 roku. Wydane są przez Wojewódzki Urząd Propagandy i miały umacniać w Polakach wolę walki z hitlerowskim najeźdźcą. Następne ulotki poznańskie, wydane już po wyzwoleniu, dotyczą odbudowy życia miejskiego, uporządkowania miasta i zapewnienia mu aprowizacji. W naszych zbiorach druków ulotnych z 1945 roku, znajduje się również kilka dotyczących reformy rolnej.

Poza wyżej wymienionymi drukami retrospektywnymi o charakterze społeczno-politycznym, posiadamy w naszych zbiorach druki dotyczące zrzeszeń kupieckich z końca XIX i początku XX stulecia oraz szereg handlowych druków reklamowych.

Ponadto większy zespół druków ulotnych z końca XIX wieku stanowią zbiory Polskiego Muzeum Szkolnego we Lwowie, które pochodzą z naszych zbiorów zabezpieczonych. Są to druki szkolne dotyczące różnych zarządzeń, wpisów do szkół i egzaminów, szkolnych kas oszczędności, wczasów dziecięcych i higieny szkolnej. Są również teczki ze świadectwami uczniów różnych szkół w Galicji z lat 1827-1875. W ramach zbiorów Polskiego Muzeum Szkolnego są teczki zawierające zespół akt dotyczących historii poszczególnych gimnazjów (Gimnazjum w Bochni, Gimnazjum św. Jacka w Krakowie).

W tym krótkim szkicu nie jest możliwe dokonanie wyczerpującego przeglądu zbiorów naszej Sekcji Dokumentów Życia Społecznego. Jest to raczej zasygnalizowanie faktu, że

komórka taka istnieje na terenie naszej Biblioteki i ma szanse dalszego rozwoju.

Przypisy

¹ F. Bujak, Uwagi o badaniach życia społecznego i gospodarczego. Nauka Polska, t. 1, 1918, s. 337.

² H. Więckowska, H. Pliszczyńska, Podręczny Słownik Bibliotekarza. Warszawa 1955.

³ E. Chelstowski, Informacja o zbiorach dokumentów życia społecznego Biblioteki Jagiellońskiej z lat 1939-1945. W: Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej, R. 13, nr 2 Kraków 1963.

⁴ L. Cybertowiczowa, Problematyka dokumentów życia społecznego. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Biblioteka nr 6, Poznań 1966.

⁵ Podkreślenie moje, H. D.

⁶ G. Righigini, Conservazione e ordinamento delle pubblicazioni minori pervenute per diritto di stampa. Accad. e Bibl. d' Italia, An. 26, 1958, nr 3-4, s. 278-284.

⁷ Gruppovaja obrabotka proizvedenij pecati, Moskva 1958.

⁸ E. A. Novikowa, Principy opisanija proizvedenij pecati v sovetskich katalogizacionnych instrukcijach. Sov. Bibliogr. Vyp. 4, 1964.

⁹ O. Tyszko, Das Problem der minderwichtigen Literatur in wissenschaftlichen Bibliotheken. Zentrabl. Biblioth.Wes. Jg. 73, 1959, H. 2.

¹⁰ Przepisy katalogowania w bibliotekach polskich. Warszawa 1934.

¹¹ F. Bujak, op. cit., s. 34.

¹² E. Assbury, Biblioteczne opracowanie kolejowych wydawnictw taryfowych. Przegl. Bibl. R. 13, 1939, z. 2.

¹³ M. Dębowska, Bibliotekarstwo i bibliografia a dokumentacja. W: Z zagadnień teorii i praktyki bibliotekarskiej. Wrocław 1967.

¹⁴ Wielokrotnie zwracają się do mnie instytucje (np. Muzeum Ruchu Robotniczego) jak również osoby prywatne (magistranci, doktoranci) z prośbą o wypożyczenie dokumentów. Zwiedzają także nasze zbiory wycieczki.